

AMATÉRSKÁ INTERPRETACE ARCHITEKTURY Solitéry a sídliště v českém denním tisku, 1868 – 1989

AMATEUR INTERPRETATIONS OF ARCHITECTURE Individual Structures and Housing Estates in the Czech Daily Press, 1868 – 1989

Karel Hubáček – Zdeněk Zachař: projekt televizní věže a horského hotelu na hoře Ještěd, 1963
Karel Hubáček – Zdeněk Zachař: design for the television mast and mountain-top hotel on Mount Ještěd, 1963

Zdroj Source: Státní okresní archiv Liberec

In the present article, the author presents a summarisation of the results of his study of the Czech daily press across a time period of 120 years. The scope of the reading is not limited to the papers issued in important metropolises, such as Prague or Brno, but also to newspapers from rural areas. The material is approached in terms of a news medium that has always striven to formulate as well as to reflect public opinion; in short, a phenomenon of which architectural historians have so far had little information. Hence, what is of greatest interest to the author of this article are the published opinions of lay or amateur observers, primarily journalists in rural areas.

From 1868 up to around 1950, the rural Czech press devoted surprisingly extensive attention to architecture. One explanation could be that new buildings, mainly large public structures, gave the Czech-reading public a sense of civic self-confidence. New buildings were adorned with such journalistic clichés as “ornaments of the town” or buildings of “dignity”. At the same time, journalists were able to recognise individual styles, and up until the 1920s enjoyed comparing new construction to historic palaces or cathedrals. Moreover, from the period after 1900 a significant and positive value for journalists came to be “modernity”. Still, very few writers took much notice of the achievements of the architect in these buildings, and even a knowledge of the important personalities of the architecture scene was rare. A specific feature of the rural Czech press, visible from around the start of the 20th century, was a definite aversion towards Prague: the metropolis of the Czech lands seemed, in the eyes of small-town journalists, excessively cosmopolitan, superficial and self-centred. Increasingly, the model taken in the rural press tended to be the East Bohemian town of Hradec Králové and its unique construction policy. During the teens and twenties, yet another aspect of a new building’s value appeared, this being its respect for its surroundings and hence towards the regulations of heritage protection. The opposite – attacks against historic preservation – can only be encountered in the daily press after around 1930, and these exclusively in the newspapers

in the town of Zlín directly owned by the Baťa corporation.

Another area to which the author devotes particular attention consists of the daily papers published in the 1960 – 1989 period in the towns of Kutná Hora, Olomouc and Liberec. During this period, with the Communist regime firmly in power in Czechoslovakia, the standard approach to housing construction consisted of production of large-scale housing estates from pre-fabricated concrete panels. Understandably, the daily press in this era had a far different character than in the previous years of democratic freedoms. The contents of the state-approved newspapers were strongly determined by the needs of a centrally planned economy. As a result, newspapers divided their attention among the main sections of economic production – industry, agriculture, only marginally construction – and admonished the enterprises and workers in these sectors to put greater efforts into fulfilling and exceeding the economic five-year plans.

Among these selected economic branches, no room was left for architectural creation. Often, journalists seemed as if unaware of its existence – as if the form of a building emerged out of nothing. Whenever the daily press informed the public about new buildings, they were never viewed as architecture but simply as construction. Among the typical manifestations of the era’s writings on architecture were celebrations of the craftsmanship of the construction workers or the skill of the engineers. And even if we can somehow encounter those instances of a journalist taking interest in architecture, usually in the form of a report from a state architectural studio or an interview with an architect, the reason is most often the personal interest of the author himself.

Above all, the quality of information about architecture was limited by local conditions, such as the presence or absence of a state architecture studio in the given town and the chances of the atelier being able to present its work to the general public. Taking into account the three mentioned towns, we find that in Kutná Hora there were no architectural studios, such that the ability of the local newspaper *Úder* (The Strike) to offer information

prof. PhDr.
ROSTISLAV ŠVÁCHA, CSc.
Filozofická fakulta
Univerzity Palackého
Křížkovského 10
771 01 Olomouc
Ústav dejin umění
Akademie věd České republiky
Husova 4, 110 00 Praha 1
rostislav.svacha@upol.cz

about architecture was very low, having no first-hand sources of information. In Olomouc, there were practicing architects, yet the daily *Stráž lidu* (People's Guard) took little interest in their work up until the 1980s. Liberec, by contrast, was home to one of Czechoslovakia's most successful and important state ateliers, known in the 1968 – 1971 period under the name of Sial, and correspondingly the writing on architecture in the local daily *Vpřed* (Forward) was notably good, at least during the 1960s. If a professional expert – most often an architect – made a contribution to these papers, their aim was usually to instruct the public, undoubtedly under the presupposition that they would somehow assume the expert view of architecture and identify with it. If, however, the general reader did not do so (as we know from reports from the 1960s as well as the 1980s), the experts took their disagreement badly. It was hardly easy, for instance, to convince the average resident to view high-rise housing estates as abstract compositions of "masses" in open space.

Most finally, the interest of the daily press in architecture was shaped by the political situation. As soon as the Communist regime began its course of liberalisation, as could be seen not only in the late 1960s but to a certain extent even in the late 1980s, journalists began to approach architecture with greater understanding than in previous times. Greater attention to architecture, though, brought along with it a greater level of criticism, most notably in the approach of journalists and the general public to prefabricated housing estates.

The clichés of "ornaments to the city" and "dignified" buildings typical for the 19th and early 20th centuries found their counterparts in the years from 1960 to 1989 with new clichés charged with political ideology. Whether addressing freestanding structures or housing-estate complexes, the authors preferred to invoke the city "growing into beauty", "changing its face" and enriching itself with new "dominants". Through these turns of phrase, the press hoped to persuade their readers of the necessity and beneficial effects of all changes. Yet in spite of the joyful rhetoric of the era's newspapers, it was impossible to hide that people were not always satisfied with the new buildings. And again, it was the prefabricated housing estate where the

public's refusal of contemporary architecture emerged most sharply.

At first, the Czech daily press welcomed the construction of new estates with curiosity and hope, and something of the same could even be said for part of the ordinary populace. By the end of the 1960s, the "barracks-grey" of the prefabricated high-rises was being denounced by experts. Under the political repression following the Soviet invasion of 1968, this critique fell silent – yet it emerged to a degree even in the late 1980s, and neither the regime nor its compliant journalists could find good arguments against it. By now, the criticism was not restricted to the experts, but had expanded to include amateurs from the ranks of the broader public. And newspapers were no longer afraid to reflect this aversion towards the prefabricated housing estate.

It would certainly have been welcome if a review of the daily press could have uncovered a kind of purely amateur essence of viewing architecture, one that could retain its autonomy, inspire professionals, and even form a critical mirror to the profession. This article, though, cannot provide such a result. The amateur approach to architecture, as reflected in the present text, tends much more towards vague outlines and uncertain structures, in which it would be highly difficult to formulate any clear "theory".

In place of such a theory, the text finally attempts to define three basic types of the approach of daily journalism towards architecture. The first could be described as a dark refusal of new buildings from the public. Primarily, newspapers depict this stance in terms of criticism from disgruntled and complaining elements, though only rarely quoting their actual words. In earlier periods, i.e. the years of 1868-cca 1950, this dark refusal appears only rarely, possibly because the publics of these years had greater possibilities of participation in building and identified more strongly with the architectural concepts. The second type of the amateur's view of architecture, which in a sense balances the impact of the first, is represented by the laudation of praise for a new building. The press of the 1868-cca 1950 period differs from that of later eras in that it managed to discern the difference between architecture and construction, and in general had greater levels of information and

quality. Nonetheless, the general state of journalists' response to architecture remained marked by an inability to judge a new architectural work from differing angles of vision and balancing them, a skill usually found among the expert critics in professional architectural journals. As for the third and final type, this is the realm of the verbal cliché. We can of course doubt whether these well-worn

Debata o interpretaci architektury zpravidla probíhá mezi lidmi, kteří vědí, o čem je řeč. Přestože se jejich názory na architekturu i na její výklad můžou lišit – a proměny těchto názorů už mají svoje dějiny –, takoví lidé rozhodně dovedou zaostřit pozornost na předmět této debaty. Drtivá většina společnosti to však zřejmě nikdy nedělala a ani dnes nedělá. Den co den se sice s architekturou setkává a užívá ji skoro každý, ona však u většiny lidí stojí mimo jejich hlavní zájmy ^{1/}. A pokud se příslušníci této většiny přesto někdy na architekturu zaměří, lze se domnívat, že ji pak nebudou interpretovat stejně jako profesionálové.

Architektoničtí historikové a teoretici se o tento druh debaty nikdy příliš nezajímali, vzdor tomu, že se v ní může skrývat velká síla s velkým dopadem na architekturu. Nedotýkáme se tu ničeho menšího než veřejného mínění, významné složky dějin moderní společnosti v posledních dvou stoletích. Průzkumu tohoto fenoménu a jeho role v architektonickém dění se nicméně staví do cesty nezanedbatelná překážka. O jeho podobě a o jeho historických proměnách totiž máme k dispozici málo dokumentů. Známe sice texty v odborných architektonických časopisech, ty se však obracely k jinému publiku než k laickému a názory široké veřejnosti se v nich nezrcadlí. Někde mezi pólem profesionálů a pólem laického či amatérského publika pak stály a dodnes stojí různé kulturní a módní časopisy, do kterých o architektuře psali zástupci obou těchto stran, a ještě blíže u stanovisek veřejnosti neodborné se mohl a může pohybovat běžný denní tisk, noviny.

Veřejné mínění o architektuře se noviny zároveň pokoušely vytvářet i reflektovat. Občas do nich psali a také dnes píší architektoničtí profesionálové – a vystavují se tak polemickým střetům s laiky, jakkoli jde o střety sporadické. Hlavní ná-

phrases are truly deserving of our attention: at first glance, they appear nothing beyond an expression of needing to write something quickly and without much thought. Nonetheless, it is the view of the present author that our interest should be turned not only to their exceptional stability but also to the differing values that journalists reflect through their clichés.

plň denního tisku pak v minulosti i dnes obstarávají novináři. Pokud se takoví autoři někdy věnují architektonickému tématu, usilují buď uplatnit své vlastní stanovisko, a už to má obvykle blíž k laickému pohledu než k pólu odborníků, anebo se snaží zaznamenat, co o takovém tématu zaslechli u širšího vzorku svých spoluobčanů. Na noviny bychom se tak měli dívat jako na médium, jaké při všech svých limitech dovede aspoň trochu zreprodukovat, jak se na architekturu dívají a jak ji interpretují amatéři – laikové.

Během posledních třiceti let jsem prolístoval značné množství českého, a to převážně venkovského tisku. Zaměřoval jsem se přitom na kratší epizody ve stavebních dějinách východočeských a jihočeských měst, například na zjišťování podmínek, za jakých Jan Kotěra projektoval pro Hradec Králové ^{2/} nebo za jakých pronikla kubistická architektura do Pelhřimova ^{3/}. Někdy mě však zajímala výstavba nějakého města v delším časovém úseku dvaceti, třiceti nebo padesáti let, jak to platí například u Mladé Boleslavi ^{4/}, Zlína ^{5/} nebo Poličky ^{6/}. V případě Kutné Hory, jejíž tisk jsem takto prohlédl v rozmezí 1868 – 1989, jsem asi dosáhl efektu „*longue durée*“, jaký by už sám o sobě měl přinášet zajímavé poznatky ^{7/}. Relativně dlouhé časové pásmo, 1871 – 1950, podchytilo i mé nedávné studium časopisu *Sokol*, ve kterém jsem pátral po názorech sokolských novinářů a funkcionářů na architektonické pojetí tělocvičen tohoto spolku ^{8/}.

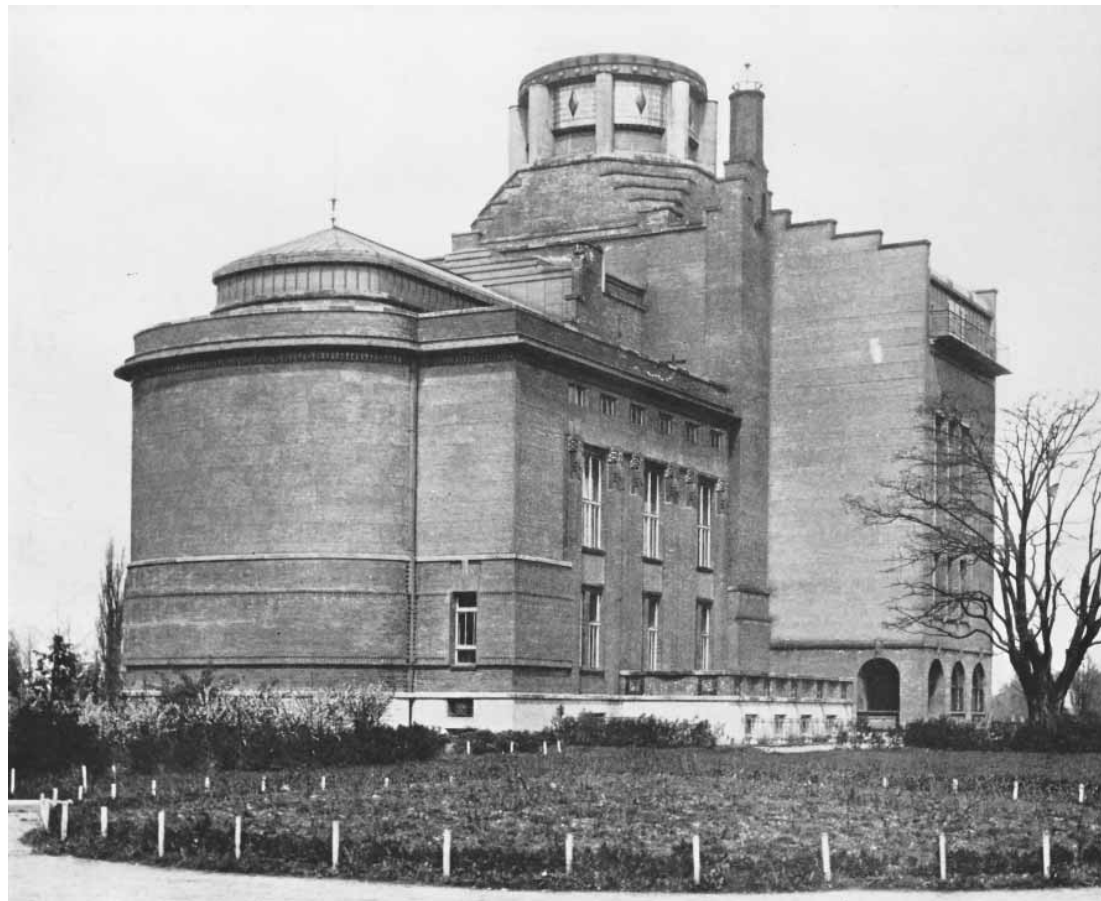
OBDOBÍ 1868 – 1950

Když se pokusím zběžně shrnout, jak český denní tisk v letech 1868 – 1950 přistupoval k architektuře, tedy se mi především zdá, že význam tohoto pojmu autoři textů v novinách chápali a že architektonickou produkci dovedli odlišit

od produkce stavitelství nebo stavebnictví. Tušili například, že architektura se vyznačuje používáním stylů, a uměli tyto styly rozpoznávat. Co je však naproti tomu vzácné, to spočívá v pohledu tehdejšího tisku na architektonické dílo jako na originální autorský výkon, rovnocenný výkonům umělců. Běžné není ani to, že by tisk znal a připomínal jména významných reprezentantů architektonické scény, jaká by této profesi zajišťovala společenskou prestiž a sloužila jako kritérium pro posuzování významu jiných architektů. V prvních desetiletích 20. století se přesto v takové roli objevuje jméno Jana Kotěry, zatímco sláva Josefa

Gočára, o němž bychom se mohli domnívat, že i on se stane měřítkem, zřejmě nepřekročila hranice míst, ve kterých tento architekt něco stavěl. Od počátku 20. století se venkovští publicisté začínají dovolávat nějakého vzoru pro své město. Jelikož se mnozí odvracejí od příliš světácké, hýřivé a pyšné Prahy, je to moderní výstavba Hradce Králové, spjatá opět s Kotěrou a po něm s Gočárem, co dávají svým spoluobčanům za příklad^{10/}.

Architektonické hodnoty, jakých se novináři z maloměst dovolávali, procházely v letech 1868 – 1950 proměnami. Venkovští publicisté používali pro jejich postižení několik notorických floskulí.

Jan Kotěra: Městské muzeum v Hradci Králové, 1909 – 1913

Jan Kotěra: City Museum, Hradec Králové, 1909 – 1913

Foto Photo: Archiv Rostislava Švácha

Každá významná novostavba by se podle nich měla stát „okrasou města“ a měla by být „důstojná“^{10/}. Autoři textů v novinách tak u architektury označovali její dekórum, monumentalitu a společenský význam. Veškerý venkovský tisk, včetně časopisu pražských sokolů, ovládá od šedesátých let 19. století připodobňování nových veřejných budov k palácům a chrámům, tedy tlak na „asimilaci směrem nahoru“, jejíž smysl už kdysi objasnili Hans Sedlmayr a Stanislaus von Moos^{11/}. Tato chrámová a palácová metaforika se ze slovníku amatérských vykladačů architektury pomalu vytrácela během dvacátých let 20. století, když jí přestal dávat oprávnění nauticko-industriální charakter mnoha tehdejších novostaveb^{12/}.

Jde-li o otázky urbanismu, nové veřejné stavby by se podle venkovských novinářů neměly vkládat do husté staré zástavby, nýbrž ať stojí volně, „na place“, abychom se mohli těšit pohledem na ně ze všech stran^{13/}. Takový nárok vytvářel zázemí pro asanaci, a opravdu, dokonce i ve starém městě tak krásném a současně ceněném, jako byla Kutná Hora, žádá anonymní pisatel v *Podvysockých listech* 7. 12. 1895 rozšíření a napřímení všech křivolakých uliček. V letech před první světovou válkou zavládnou nicméně i v malých městech památkářské nálady. Autoři textů v novinách se tehdy mimo jiné zamýšlejí nad schopností novostaveb respektovat jejich prostředí^{14/}. S opakem, s prudkými útoky na památkovou péči, se naproti tomu setkáme ve třicátých letech 20. století, ale pokud vím, omezily se na noviny vydávané firmou Baťa^{15/}.

Nejpozději od sklonku 19. století začali novináři u nových staveb vysoce oceňovat jejich účelnost. Šlo-li o budovy veřejné, přiznávali jim nárok na správnou míru dekóra, už tehdy se však stavěli proti přehnaně okázalým a nákladným architektonickým formám. V letech 1897 – 1898 o tom například proběhla zajímavá debata v tisku *Sokola*^{16/}. Zhruba v téže době pronikne do slovníku českých novinářů slovo „moderní“ a usadí se v něm už napořád. Amatérská vykladačská architektura do něj přitom vkládali značně vágní obsah. Spokojovali se zprvu se „zmodernizováním“ historických stylů, později se u nich projevuje sklon ztotožňovat moderní se vším novým. Téměř vždy však novináři v modernosti spatřovali něco pozitivního, jak to ostatně odpovídalo pokrokové mentalitě

širokých vrstev české společnosti. Útoky proti moderně nebo proti puristicko-funkcionalistické *nové architektuře* se mi naopak zdají být výrazně menšinové. Když se vyskytly, používaly opět řečnické figury založené na přirovnávání. Složitá forma Zemské průmyslové školy v Mladé Boleslavi od Jiřího Krohy se novinám *Jizeran* jevila 17. 1. 1926 stejně zmatená jako „babylonská věž“. Budova reálky v Pardubicích od Ladislava Machoně se místním novinám *Východočeský republikán* (31. 8. 1928) nelíbila proto, že „dělá spíše dojem továrního objektu nežli moderního školního paláce“^{17/}. Našli se i amatérští kritici, kteří moderní architekturu obviňovali z bednovitosti a škatulovitosti. Takto, jako o nudném stereotypu „internacionály“ a o „moderních kishnách“, se o ní vyslovila čtenářka *Kutnohorského přehledu* Marie Šídllová v roce 1930 nebo anonymní autoři textů o stavbách v Poličce v týdeníku *Jitřenka* z let 1936 – 1937^{18/}. Experti, kteří do *Kutnohorského přehledu* přispívali pravidelně, architekti Josef Kittrich a Josef Hrubý nebo profesor výtvarné výchovy Zdeněk Louda, se snažili Marii Šídllové vysvětlit její omyly a umlčeli ji tak^{19/}.

OBDOBÍ 1960 – 1989

Specifické rysy všech těchto pohledů na architekturu můžou vyjít najevo, porovnáme-li je s obsahem denního tisku v novějších obdobích. Musíme se tu však bohužel smířit s hiátem padesátých let 20. století, jejichž novinami jsem systematicky nelistoval a nevím proto například, jak se amatérští interpreti architektury vyrovnávali s nástupem socialistického realismu. Může nás tu aspoň zaujmout, že první ostrou kritiku tohoto architektonického směru, pranýřující jeho zbytečnou a neekonomickou zdobivost, vyslovil poprvé už v roce 1955 novinář. Byl to redaktor centrálního deníku *Rudé právo* Josef Mašín, kterého k tomu jistě podnítily debaty v Sovětském svazu^{20/}. Jde-li však o období mladší, 1960 – 1989, mám k dispozici výpisky ze tří regionálních periodik, kutnohorského *Úderu*, olomoucké *Stráže lidu* a libereckého *Vpředu*, a pokusím se opět letmo shrnout, jak autoři jejich textů přistupovali k architektonické tematice.

Povaha novin za socialismu se samozřejmě změnila. Nestačí se přitom spokojit s konstatováním, že sloužily k šíření komunistické ideologie.

Zdroj Source: Muzeum města Brna

Jiří Kroha: Zemská průmyslová škola v Mladé Boleslavi, 1923 – 1927

Jiří Kroha: Regional Industrial School, Mladá Boleslav, 1923 – 1927

Ideologickou náplň už měl tisk v obdobích starších, protože ho vydávaly hlavně politické strany, a šlo-li o tisk venkovský, on chtěl čtenáře přesvědčovat, jak se zástupci těchto stran v obecních radách dobře starají o svá města. Co se mi u novin z poválečné éry zdá být nejdůležitější, to spočívá v povaze socialistické ekonomiky, v jejím systému direktivního řízení a plánování. Noviny si tak ekonomiku ve svém regionu rozdělily na rezorty – průmysl, zemědělství, stavebnictví – a burcovaly pak závody a „pracující“ v těchto rezortech ke včasnému plnění a překračování hospodářských plánů. Architektonická tvorba z toho vycházela tak, že se ve sledovaných úsecích ekonomiky vůbec neocitla; noviny neměly za úkol se o ni starat, a když se o ni někteří novináři přesto zajímali, patrně za tím stála jejich osobní iniciativa. Z optiky tisku architekturu téměř úplně vytlačilo stavebnictví. Když pak vezmeme v úvahu jeho nejviditelnější výkon, výstavbu panelových sídlišť, rovněž on má svou architektonickou stránku, jejíž přítomnost si ještě v šedesátých letech některé noviny uvědomovaly. S nástupem normalizace však zájem novinářů o ni opadl. K rezortům, jaké jsem vyjmenoval, konečně patřila také kultura a rovněž ona si v novinách nárokovala pravidelnou rubriku. Rozporná

povaha architektury, odvětví napůl technického a jen menší částkou uměleckého, však opět vedla k tomu, že ji redaktoři kulturních rubrik ignorovali. O olomoucké výjimce z tohoto pravidla se zmíním.

ÚDER

Kutná Hora, jejíž život od roku 1960 mapoval obdeník *Úder*, bylo malé město s velkou památkovou rezervací. Nesídlily v ní žádné státní architektonické ateliéry. Návrhy pro ni většinou dodával Krajský projektový ústav v Praze, což místní publicisty připravovalo o možnost získávat informace z první ruky. Zprávy o architektuře a architektech přinášel *Úder* sporadicky a téměř výhradně jen do počátku sedmdesátých let. O novém hotelu Mědínek na hlavním kutnohorském náměstí se například dozvíme (6. 4. 1967), že jeho projekt v roce 1955 vypracoval Jan Zázvorka, „dvojnásobný laureát státní ceny“. Podle *Úderu* měla tato stavba v Kutné Hoře odpůrce, kteří však o ní mluvili „nezasvěceně, ba klamně i zase uštěpačně“.

31. 3. 1963 otiskl kutnohorský obdeník perspektivní výkres nového panelového sídliště při dnešní Masarykově třídě¹²¹. Podrobným listováním v *Úderu* se lze dopátrat, že ho vypracoval architekt Miloslav Cajthaml z Krajského projektového ústavu (18. 5. 1972). Interpretace Cajthamlova záměru nicméně zůstala na místních autorech. Postaral se o ni hlavně vedoucí okresního investičního útvaru Dr. František Balvín – tedy spíše expert než amatér –, podle nějž budou desetipodlažní budovy sídliště „kombinovány s další výstavbou objektů čtyřpodlažních tak, aby bylo dosaženo architektonické vyváženosti v celkovém vzhledu budoucího sídliště“ (3. 1. 1963). Lze to – domnívám se – přecíst jako vzdálený odlesk konceptu komponování abstraktních „hmot“ ve volném prostoru, jaký na elitní úrovni kodifikovala kniha Sigfrieda Giediona *Space, Time and Architecture*. Další Balvínovy texty už odbočily od architektury na pole ryzí technologie. „Vysoké kvality bytů bude však možno dosáhnout až při hromadné strojové výrobě univerzálně unifikovaných stavebních prvků a dílců v celostátním měřítku“, napsal Balvín do *Úderu* 10. 1. 1964.

Běžné novinářské příspěvky se do takových výkladů nepouštěly. Omezovaly se na floskule, v jejichž myšlenkové mēlkosti se opakovala floskulovitá rétorika publicistů z 19. století. Nové

stavby se v nich stereotypně chválily jako „hezké“ nebo „moderní“. Přechod architektury k unifikaci a prefabrikaci bezděčně vystihoval pseudoodborný pojem „bytových jednotek“, který vytlačoval tradiční pojem domu a opakoval se ve vyjádřeních novinářů donekonečna. Ještě notoričtější ráz ale získal nejobvyklejší způsob, jakým noviny o novostavbách referovaly, snímek panelového domu na sídlišti nebo nějaké jiné budovy, pod nějž novinář připsal, že město díky novým stavbám „mění svou tvář“, „roste do krásy“ nebo bylo obohaceno o novou „dominantu“. U takových výroků lze stěží přesně odhadnout, do jaké míry v nich přežívala domácí tradice záliby v modernosti a do jaké šlo o propagandu režimu. V každém případě procházely od šedesátých do osmdesátých let veškerým českým denním tiskem, neomezovaly se jen na *Úder*. V kutnohorském obdeníku lze však přesto zaznamenat slabý pohyb od prvotních sympatií obyvatel s panelovou výstavbou k jejímu odsudku. „Pochybuje snad někdo, že se nevyplní přání

pionýrce Kohoutové, abychom i v Kutné Hoře stavěli >paneláky<?“, tázal se *Úder* 26. 1. 1962. Když občané přiloží ruku k dílu, tak by se daly upravit „i často kritizované šedé >paneláky<“, napsal tentýž list po šestadvaceti letech (25. 8. 1988). Tam, kde byla úroveň tisku vyšší, například v Olomouci nebo v Liberci, se panelová architektura poprvé dočkala kritiky už s dočasnou politickou liberalizací koncem šedesátých let.

STRÁŽ LIDU

Olomoucká *Stráž lidu* zpočátku o architektuře referovala snad ještě hůř než *Úder*. V Olomouci přitom existovaly lepší podmínky pro zájem tisku o tento obor než v Kutné Hoře. Překonávala sice po roce 1960 trauma ze ztráty statutu krajského města. Pracovaly v ní však architektonické ateliéry – Stavoprojekt, později i Drupos, ateliér podniku Sigma nebo odbočka Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů – a sídlila v ní univerzita, na niž bylo možné studovat dějiny

Foto Photo: Zdeněk Matyáško

Původně Jan Zázvorka, 1955, poté František Jeřábek a František Trmač: hotel Mědínek v Kutné Hoře, 1961 – 1967

Jan Zázvorka originally, 1955, then František Jeřábek and František Trmač: Hotel Mědínek, Kutná Hora, 1961 – 1967

Zdroj Source: Snímek ze soukromé sbírky v Praze

ného plechu“ (12. 7. 1963) a podruhé budou kryty „stříbřitými plechovými fóliemi“ (4. 1. 1966). Hala umožní průhled dovnitř, protože ji uzavře „oceloskleněný plášť“ (16. 4. 1965). V kutnohorském Úderu popisy tohoto druhu absentují.

Dobrou charakteristiku, opatřenou tentokrát i jménem architekta Emila Zavadila, dostalo ve *Stráži lidu* unikátní brutalistické rozárium Flóry a jeho kaskádovitá formace (27. 2. 1975): „Bylo upuštěno od pojetí starého slohu“ – počínají noviny svůj výklad o rozáriu – „a projekt se přiklonil k tomu, že vedle historické části města byla zvolena moderní architektura“. Přímou do historického centra Olomouce pronikla v sedmdesátých letech budova Prioru od architekta Jana Melichara, které padly za oběť pozůstatky několika románských(!), gotických a renesančních objektů. Z textů ve *Stráži lidu* vyčteme, že tento záměr našel v Olomouci oponenty – jaké měl už hotel Mědínek v Kutné Hoře – a autoři novinových příspěvků o Prioru proto nemohli pominout chování nové stavby ke starému kontextu. „Dochází-li ke ztrátě určitých hodnot“, napsal olomoucký obdeník 10. 2. 1973, „bylo by žádoucí, aby nová, velká investiční akce (...) reprezentovala svou funkci a socialistickou současnost skutečně citlivou a ušlechtilou ztvárněnou architekturou, harmonicky zapadající do historického prostředí“. Jako by se to sama bála říci nahlas, později, 2. 12. 1986, přetiskla *Stráž lidu* nepříznivou kritiku architektury Prioru, kterou pro pražský deník *Mladá fronta* napsala Radomíra Sedláková¹²³. Pojetí nedalekého obchodního centra Kótva, jehož stavbě rovněž předcházely demolicе, se olomoucké veřejnosti pokusil vysvětlit jeho autor Vít Adamec (26. 6. 1984).

Existenci tohoto architekta, tvůrce urbanistických návrhů pro sídliště Kosmonautů, I. P. Pavlova nebo Lazce i několika solitérních budov, si místní publikum mohlo začít uvědomovat od roku 1967. Redaktora *Stráže lidu* Vojtěcha Blažka tehdy poprvé (a naposled) napadlo zajít do olomouckého Stavoprojektu a zaznamenat několik Adamcových výroků. Blažek si odtamtud například odnesl ponaučení, že „z psychologického hlediska je nejdůležitější prostorový účinek města na člověka“ (27. 10. 1967). Pozitivní účinek panelových sídlišť, „tristních a anonymních ve skladbě i detailu“, však už o půl roku dříve, 10. 3. 1967, ve stejných novinách zpochybnil jiný profesionál, tehdejší hlavní

umění a architektury. *Stráž lidu* však dlouho tento potenciál nevyužívala. Podávala-li zprávy o výstavbě sídlišť a o jiných nových stavbách, líčila je jako produkt pracovního mistrovství dělníků a techniků, jako by projekty těchto děl vznikaly samy od sebe. Snímky budov opět provázely floskule, v nichž se občas tvrdilo, že nové stavby poutají stejně silný zájem veřejnosti jako památky ve velké místní historické rezervaci (16. 6. 1967) nebo že tvoří dominanty stejně účinné jako staré kostelní věže (19. 7. 1976; 16. 4. 1985).

Z anonymity počátku šedesátých let vystoupili pouze autoři olomouckého kolektivního domu Tomáš Černoušek, Karel Dolák a Jiří Zrotal, u jejichž díla však redaktory zajímala jen jeho sociálně-experimentální náplň a nikoli jeho nevšední architektura¹²². Z popisů dalších olomouckých solitérů přesto někdy vane snaha novinářů postihnout i zvláštní formy jejich moderního stylu, a to slovy možná odposlechnutými z autorova verbálního výkladu. Zaujaly je například členité stropy plaveckého bazénu nebo haly na výstavišti Flóra, které jednou utvořily „hliníkové panely z perforova-

Miloslav Cajthaml
– Vlastibor Klimeš
– Vratislav Růžička:
panelový dům ze sídliště
U Tylova divadla v Kutné
Hoře, 1962 – 1975

Miloslav Cajthaml
– Vlastibor Klimeš –
Vratislav Růžička: panel
house of the housing
estate “U Tylova divadla” in
Kutná Hora, 1962 – 1975

architekt města Olomouce Zdeněk Hynek. Hynkův výrok patří k první vlně kritiky panelové výstavby, po které v osmdesátých letech následovala vlna druhá, s početnějšími aktéry. Musíme ji přitom odlišit od běžnější kritiky komunální, jaká si brala do hledáčku bláto a nepořádek na staveništi nebo skluz ve stavbě obchodů a škol. Takovou kritiku režim připouštěl, zatímco odsudky samotné koncepce sídlišť a jejich panelové technologie zasahovaly jádro jeho bytové a sociální politiky a nepochybně ho proto zraňovaly. Archeolog Pavel Michna tak v roce 1982 ve *Stráži lidu* uvítal, že do jádra Olomouce nepronikly „betonové kostky“ (29. 5. 1982). Stavbaři Jindřich Krejzar a Jindřich Nemrava promluvili 16. 4. 1987 o „uniformitě“

panelových staveb a o „celkové stagnaci“ jejich vývoje. Památkář Marek Perůtka k tomu přidal výrok o „mnohopodlažních >továrnách na bydlení< ze železobetonu“ (26. 5. 1987). Jde tu, pravda, o slova expertů, která však jistě vyjadřovala tehdejší názor laické veřejnosti. Tato veřejnost „v nás vidí lidi, kteří dělají šedé paneláky“, posteskl si dokonce 1. 7. 1989 profesionál vysoce politicky postavený, generální ředitel Pozemních staveb Olomouc Jaroslav Kulifay.

Kromě příspěvků Zdeňka Hynka a Víta Adamce se ve *Stráži lidu* začaly objevovat stati dalších architektů – profesionálů. Zdeněk Gardavský v letech 1968 – 1969 a Antonín Škamrada v období pozdějším se v nich zamýšleli nad problémy

Zdroj Source: Muzeum umění Olomouc

Jan Melichar: projekt
obchodního domu Prior
v Olomouci, 1972

Jan Melichar: design
for the Prior department
store, Olomouc, 1972

historického jádra města, jehož údržba se po oficiálním prohlášení Olomouce za památkovou rezervaci v roce 1971 stala pro režim tíživým břemenem. Téma amatérského pohledu na architekturu se pak rozeznělo v pozoruhodném textu Stanislava Žeravy „Architektura kolem nás“ z roku 1987. Žeravu – v té době hlavního architekta města Olomouce – znepokojila netečnost veřejnosti k produktům jeho disciplíny. Za příznaky nápravy tohoto stavu by považoval, kdyby lidé znali jména slavných českých architektů a kdyby si každý dovedl vytvořit názor na nové stavby. S nádechem idealismu dokonce Žerava prohlásil, že až bude každý z nás architektuře rozumět, „pak také budeme hodnotnou architekturu vyžadovat“ (21. 11. 1987). Podobné osvětářské cíle si mimochodem už dvacet let před Žeravovým vystoupením kladla beseda o hlavních směrech evropské architektury 20. století, která podle sdělení Úderu (16. 3.) proběhla v březnu 1967 v Kutné Hoře¹²⁴. Za iniciativou jejích pořadatelů i za iniciativou

Žeravovou se ovšem – myslím si to – skrýval předpoklad, že až se lidé rozumět architektuře naučí, tak se pak na ni budou dívat stejnými očima a hodnotit ji stejnými kritérii jako tehdejší profesionálové.

Stráž lidu se v osmdesátých letech snažila přinášet lidem víc informací o architektuře než v minulých desetiletích. Jelikož šlo často o recenze architektonických výstav, na jejichž přípravě se podílel absolvent olomoucké univerzity a dnes už slavný historik architektury Pavel Zatloukal, začaly se zprávy tohoto druhu objevovat v olomouckém obdeníku na stránkách jeho kulturní rubriky. „Není pochyb o tom, že architektonická tvorba patří ke kultuře a umění“, napsala *Stráž lidu* 26. 4. 1986. – „Každá stavba, sebevíc spjatá svým účelem s technikou, může totiž v sobě nést náboj umělecky řešené architektury“, tvrdil recenzent jedné z uvedených expozic už o tři roky dříve (5. 7. 1983). Během této kampaně za popularizaci architektury se poprvé prolomila anonymnost

Vít Adamec – Ladislav Pospíšil a další: sídliště „Kosmonautů“ v Olomouci, 1963 – 1967

Vít Adamec – Ladislav Pospíšil and others: “Kosmonautů” housing estate, Olomouc, 1963 – 1967

Zdroj Source: Muzeum umění Olomouc

Nová Olomouc, snímek z deníku *Stráž lidu*, 7. 5. 1965

“The New Olomouc”, photo from the daily *Stráž lidu*, May 7, 1965

několika významných osobností olomoucké poválečné scény, například Václava Capouška nebo Petra Braunera. Přinesla však i bezděčné svědectví o tom, že obyčejní lidé nejsou se současnou tvorbou spokojeni. Ve *Stráži lidu* se tak dočteme, že někteří mluví se při pohledu na architekturu omezují na „pejorativní označování“ (26. 7. 1983) nebo že k ní má veřejnost „četné výhrady“ (26. 4. 1986). Přijmout stejný „diskurs“, jaký jí nabízeli Stanislav Žerava i jiní profesionálové, se tehdejší laická veřejnost vzpírala.

VPŘED

Popularizaci, jež by mohla zkvalitnit postoje laiků k současné architektuře, liberecké noviny *Vpřed* v šedesátých letech úspěšně pěstovaly. Za jejich úsilím se zřejmě skrývala stejná křivda, jaká v roce 1960 postihla Olomouc, ztráta krajského statutu. Na rozdíl od Olomouce ji Liberec přijal jako výzvu. Jde-li o architektonickou tvorbu v českých zemích, stával se v té době jejím nejživějším ohniskem. Půdu pro to architektům poskytl liberecký Stavoprojekt, z kterého se v letech 1968 – 1971 vydělilo sdružení Sial Karla Hubáčka a Miroslava Masáka s jeho stejně důležitou Školkou Sial.

Na počátku tohoto příběhu zřejmě stál velký místní ohlas Celostátní diskuse o bydlení, akce pečlivě naplánované politickými orgány, aby se tak podnítil zájem veřejnosti o ranou „experimentální“ panelovou výstavbu¹²⁵. V Kutné Hoře a Olomouci se tento počín takové ozvěny nedočkal. První liberecký „experiment“, projekt sídliště Králův Háj, představil čtenářům *Vpředu*

5. 11. 1960 článek jeho autora, architekta Jaromíra Vacka. Role mediátora mezi architekty a jejich publikem se však spíše ujal jiný zaměstnanec Stavoprojektu, autor terénních a parkových úprav pro tehdejší liberecká sídliště Ladislav Vepřek¹²⁶. Brzy se ustálila praxe, a to i v dnešních novinách nebývalá, že když architekti navrhnu nějaké sídliště nebo solitér, *Vpřed* pak jejich projekt otiskne s Vepřekovým komentářem. Vepřekovy texty kladly důraz na architektonickou, nikoliv stavbařskou stránku nových děl, třebaže jejich technické aspekty nenechávaly stranou. Giedionovský ideál komponování abstraktních hmot v prostoru se v nich prolínal se zájmem o vztah nových budov ke krajině a s upřímnou autorovou nechutí ke starým libereckým domům, jejichž památkovou hodnotu si tehdy ještě téměř nikdo neuvědomoval a ony proto až do pozdních osmdesátých let trpěly špatnou údržbou a demolicemi. Projektem sídliště Na Bídě chtěl například Jaromír Vacek podle Vepřeka „zvýraznit prostorovou skladbu“ města (23. 4. 1968): „Dochází k smělému a potřebnému asanování. Pět vysokých věžových domů (...) se již majestátně tyčí nad starou nízkou zástavbou“ (21. 3. 1967). Místní novináře-nearchitekty nutila konkurence písčících expertů Vepřekova typu k tomu, aby se také oni dívali na nové stavby téměř profesionálním pohledem a charakterizovali je živěji než například publicisté olomoučtí.

Pokrokářský modernismus, jaký na stránkách *Vpředu* opěvovali architekti a s nimi spříznění novináři, liberecká veřejnost nepřijímala pokaždé

Architektonické projevy, stať Ladislava Vepřeka, Vpřed, 7. 6. 1966

Architectural Expressions, Ladislav Vepřek's article, Vpřed, June 7. 1966

vtřicně. Důkaz by o tom podala bouře, kterou v roce 1963 vyvolalo zveřejnění Hubáčkova návrhu televizní věže na hoře Ještěd. Amatérští kritici nevěřili, že tvar věže „dokáže dotvořit siluetu Ještědu“ (23. 4. 1963), a místo novostavby si přáli obnovit starou chatu zničenou na počátku toho roku požárem. Redakce *Vpředu* Hubáčkovi dvakrát poskytla příležitost jeho dílo obhajovat (2. a 23. 4. 1963). Architekt se přitom snažil veřejnost oslovovat jejím vlastním jazykem, oproštěným od odbornické hantýrky. „*To máte tak*“, řekl v první ze svých obran, „*lidé musí nejdříve to nové, pokrokové, vidět, přesvědčit se, že to je pěkné a účelné. Potom teprve jsou pro.*“¹²⁷

Ladislav Vepřek se ve vzpomínce na tuto debatu nedokázal zbavit povýšenosti experta. Pobouřila ho slova „*naivní nezkušené dívky*“, podle níž Hubáčkova věž vypadá, „*jako kdybych na jehlicových podpatkách šla na túru*“ (18. 5. 1965). Takoví lidé podle Vepřeka „*zdržují technický*

na liberecké výstavě – Binar, Hubáček, Masák a Svancer, nevidí jedinou možnost pro využití tohoto místa ve výstavních akcích, ale chtějí v něm pro Liberec získat novou celoročně fungující společenskou a obchodní část města. Proto navrhuje skladebné prvky pavilónu dovolují snadno proměňovat tento prostor. Jejich vertikální nakupe-

Architektonické projevy

ní umožňuje jedinečné spojení architektury s hotovým exteriérem překrásných zahrad. Výstavba nového výstavního areálu byla zahájena loni realizací prvního pavilónu podle Masákova návrhu.

Projektanti kolektivního domu ve Wolkerově ulici – Vacek, Ueda a Nykodoš – využívají jednoho z neobvyklých a nezaprávaných stavebních míst městského obvodu – segmentový tvar jejich rozdílného bloku a desítky a desítky podlažích, z čehož lze sta byty, naskrznu do lesního porostu hloukápař síňo spast liberecké učňů, napomáhá k organickému splnutí i okolní přírodu. Velkorozsahový, vypracovaný skupinový koncept, vypracovaný skupinou Patrní, Ulmann, Hubička a Netolická, obsahuje urbanistické řešení další bytové zástavby pro 6000 obyvatel v libereckých Ruprechticích. Autorům se podaří-

Výškové kolektivní dům a společenské a kulturní centrum Ruprechtic. Autori: vypracování návrhu: Hubička, Netolická, Špičák a Bulík. Foto: Jaroslav Popelík

pokrok“. Byl to zřejmě on – značka „*vlk*“ –, kdo o rok dříve postavil do protikladu dva první zděné domy na Králově Hájí, „*neblaze připomínající stavby z dvacátých let tohoto století*“, s moderností panelové technologie, jakou tam pohotově vnesl Jaromír Vacek. Když se pak u Vackových panelových domů maximálně využije jejich výtvarný potenciál, vzniknou tak podle autora tohoto textu díla „*hodná úrovně myšlení dnešního pokrokového člověka*“ (27. 6. 1964). Zdá se nicméně, že členové Hubáčkova a Masákova Sialu už takový obdiv k panelovým stavbám nesdíleli. Když se toto sdružení v létě 1968 zformovalo, chtělo se podle slov jeho ekonoma Karla Plečitého věnovat nikoliv „*sériové práci*“, nýbrž podílet se na „*mirofádných úkolech*“ (20. 8. 1968). A podle ing. Bedřicha(?) Grünzweiga, recenzenta první výstavy Sialu pomohou právě taková mimořádná díla vyvážit „*mnohdy kasárenskou šed' našich sídlišť*“ (22. 12. 1968).

výstavba koleji, která má předcházet stavbě výukových objektů, se oddělila. Pozoruhodná je i Svancerova studie plaveckého stadionu, situovaného do vstupní mýlny výstavby. Sklopením boční stěny se krytý bazén promění v otevřené letní koupaliště.

Vystavované návrhy, vzniklé z vášnivého zájmu pro práci a ze zdravé citlivosti, svědčí o progresivních tvůrčích projevech architektů. Nabízí se otázka, zda by se pře hlídka prací libereckých architektů neměla konat pravidelně o každých LUT. Ze by tak vznikla novotradice? Ladislav VEPŘEK

Po sovětské invazi se v roce 1970 redakce *Vpředu* změnila. Schopnost libereckých novin komentovat a interpretovat architektonické dění poté klesala na olomouckou a kutnohorskou úroveň. Také Liberec začal „*růst do krásy*“, „*měnit svou tvář*“ a těšit se „*dominantami*“ nových staveb. Vepřekovy stati bychom už na stránkách *Vpředu* nenašli. Vytratila se z nich rovněž jména architektů, jimiž se město do té doby chlubilo. Ti nejpřednější a nejčinnější z nich, Karel Hubáček a Miroslav Masák, se totiž zapojili do aktivit Pražského jara 1968 a noviny z éry normalizace proto o nich nesměly psát. Obraz architektury v denním tisku tak začala zkreslovat cenzura a autocenzura. Popularita staveb Sialu – Hubáčkovy věže na hoře Ještěd nebo Masákova a Hubáčkova obchodního centra Ještěd dole ve městě – sice vzrůstala a noviny o nich často psaly, jejich autorství se však ponořilo do tmy. A pokud se Hubáčkovo jméno přesto v tisku několikrát mihlo, o existenci Školky Sial se čtenáři *Vpředu* nedozvěděli nic.

Stejně jako redakce *Stráže lidu* nebo *Úderu*, interpretovali i liberečtí novináři sedmdesátých a osmdesátých let architekturu jako výsledek pracovního hrdinství stavbařů. Na rozdíl od svých olomouckých a kutnohorských kolegů však neskrývali ideologický základ takového úhlu pohledu, ba naopak. „*Je to dílo našich dělníků a techniků, které reprezentuje jejich um*“, napsal *Vpřed* 17. 7. 1973 o dokončení věže na Ještědu. Na všech stavbách Liberecka měly přece vždy podíl „*tisíce pracovitých dělnických rukou*“, vystupňovaly noviny později tento argument: „*Sebeschopnější projektant – stavitel by se bez jejich práce neobešel. Teprve ona realizuje smělé myšlenky, převádí je z oblasti fantazie do skutečnosti*“ (17. 7. 1981). Ano, na architektonické dílo se opravdu lze dívat jako na práci rukou; není na tom nic špatného. Když ale takový pohled upřednostníme – a *Vpřed* to tehdy dělal –, pak to bude zase výkon stavebnictví, nikoliv architektury, co se ocitne před našima očima.

Když si tak noviny sedmdesátých a osmdesátých let počínaly, líčily ve skutečnosti dobovou situaci velmi věrně. Nebyli to už architekti, nýbrž stavební závody a panelárny, kdo tehdy určoval způsob a formu stavění. Z libereckého obdeníku jsem dokonce vyčetl (1. 9. 1987 a 13. 6. 1989), že na posledním typu oblastní panelové soustavy, který se po roce 1983 uváděl do praxe a měly se

s ním vyplňovat proluky v centru Liberce – na řadě OP21/1 –, se architekti vůbec nepodíleli, což se u starších stavebnic G nebo T0B z padesátých a šedesátých let zpravidla nestávalo.

Jaký prospěch však bude mít stavebnictví ze své mocenské převahy nad architekturou, když nejmasivnější produkt tohoto rezortu – paneláky – začnou lidé považovat za nepodařené? A co pak bude mít z upřednostňování stavebnictví sama politická moc?

Jde-li o panelová sídliště, liberecké noviny *Vpřed*, jakkoli prorežimní, přinesly v osmdesátých letech bohatou sbírku jejich odsudků, na kterých se shodli amatéři s architektky. Dočítáme se v nich o „*záplavě paneláků*“ (architekt Svatopluk Technik, 9. 1. 1981), „*děravých panelácích*“ (novinář Ivan Mikšovič, 12. 1. 1982), „*jednotvárnosti běžné panelové výstavby*“ (novinář Miloslav Funtán, 20. 9. 1983), „*šedi našich obydlí*“ (novinářka Zuzana Petrovová, 19. 3. 1985); o „*unifikovaných panelových předpisech*“ (novinář Ota Mrákota, 26. 6. 1987), „*panelákových krabicích*“ (architekt Vlastislav Kaut, 1. 9. 1987), „*kostkách a kvádrech*“ (značka –dra–, 24. 2. 1989), „*hradbě neosobních panelových zdí*“ (značka –ak–, 18. 8. 1989). Zástupci stavebnictví nenašli proti tomuto tlaku dobrou obranu. Stále vedli svou řeč „*v jazyce stavbařů*“, jemuž laik nerozumí, jak to vystihla novinářka Milada Medková ve zprávě o vyhocené veřejné debatě, která se na téma paneláků rozpoutala v libereckém klubu Plamen na jaře roku 1989 (13. 6.). Na všechny námitky proti svým produktům tehdy stavbaři neuměli reagovat jinak než rozpravou o nadějných vyhlídkách stavebnice OP 1.21/1.

S kritikou panelových sídlišť kontrastují vlídná stanoviska tehdejších libereckých novinářů k novým solitérům. Bylo to sice podle nich opět mistrovství stavbařů, díky němuž tyto „*dominanty*“ okresního města vznikly. Solitérní a atypický ráz takových novostaveb je však přesto ponoukal mluvit o nich zároveň jako o dílech architektury. Pokud se jejich autor za Pražského jara neprovinil, *Vpřed* uváděl jeho jméno nebo s ním dokonce otiskl krátký rozhovor, jak se to stalo u architektů kulturního domu (5. 1. 1979), popřípadě krytého bazénu (12. 8. 1980). V popisech těchto staveb novináři někdy zaznamenali, co o nich zaslechli u expertů, někdy se však spolehnuli na svůj vlastní vjem a úvahu.

Mezi takovými pokusy o amatérský výklad architektury vynikla stať Miloslava Funtána „Neruda by se divil“, kterou *Vpřed* otiskl 20. 9. 1983. Novinář v ní chtěl čtenáře přesvědčit, že Liberec „roste do krásy“, zatímco uvedený básník v roce 1865 tvrdil opak. Při procházce městem se Funtán

na ně dívá jakoby očima cizího návštěvníka. Působí na něj materiály nových staveb, „beton a sklo“, „železo, sklo, obklady“, odlesky slunce na jejich zrcadlivých fasádách i jejich netradičnost a experimentálnost. Uvědomuje si, že někdy není snadné zaujmout vůči neobvyklé stavbě správné

LIBEREC – NA BIDĚ

11podlažní panelový atypický dům o 40 bytch. Autor Ing. arch. Jaromír VACEK, projekt vypracován v r. 1964, postavily Pozemní stavby Liberec v letech 1964–1966.

Jaromír Vacek: sídliště „Na Bídě“ v Liberci, 1963 – 1965

Jaromír Vacek: Housing estate „Na Bídě“, Liberec, 1963 – 1965

Zdroj Source: Státní okresní archiv Liberec

stanovisko. Je to právě správný úhel pohledu, nad čím se Funtán několikrát zamýšlí. Snad nejvíce ho zaujala budova Státní pojišťovny ve Felberově ulici, mimochodem dílo odchovance Školky Sial Jiřího Suchomela, jehož jméno však Funtánův fiktivní návštěvník Liberce nemusel znát ¹²⁶. Tato architektura, píše Funtán, „nás nutí chvíli zkoušet a hledat ten správný pohled na tuto stavbu. Nedá se nic dělat, postaru se stavět nedá a na vše nové si musíme zvykat. Hledat nové pohledy, úhly, výtvarné řešení, abychom mohli krásu najít i v moderní výstavbě...“ Sympatická nejistota amatéra se projevila i ve Funtánově posouzení panelových sídlišť. Autocenzura mu napovídala, že by je měl chválit – a ona se tak podle jeho slov rozkládají kolem Liberce „jako náhrdelník“, a přece se dokázal pozastavit nad jejich jednotvárností.

ZÁVĚR

Bylo by pěkné, kdyby má stať objevila jakési ryzi jádro amatérského pohledu na architekturu, které si udržuje svou autonomii, dovede inspirovat interpretaci profesionální a umělo by jí dokonce nastavit kritické zrcadlo. Nejsem si však jistý, zda můj přehled přináší právě takový výsledek. Amatérský přístup k architektuře, jak ho moje stať zobrazila, se vyznačuje vágními obrysy i strukturou. Jeho „teorii“ dáme dohromady jen stěží. Přesto tvrdím, že jsem tu předložil jeho značně věrný portrét.

Promluvíme o limitech mého podání. Vzhledem k mé profesi historika architektury jsem se na projevy amatérství nutně musel dívat pohledem experta. Volil jsem mezi nimi, co z pohledu profesionála pokládám za důležité. Předmětem debaty se tak může stát kvalita a autoritativnost mého síta výběru.

Dále, má stať se zaměřila na projevy zájmu o architekturu v denním tisku, a to téměř výhradně v tisku venkovském, nemetropolitním. Stranou v ní zůstaly jiné názory amatérské veřejnosti, jaké bychom mohli vyhledat zaznamenané v archívech nebo v dobových průzkumech sociologů. Novináři z venkova se na sledování architektonické tvorby nespécializovali. Nenalezl jsem mezi nimi ani jediného, kdo by se takovému tématu věnoval soustavně. Ale kdybych ho našel, mnoho by mi to nepomohlo, protože by to už asi nebyl amatér, nýbrž expert. Zda by se obraz architektury v denním tisku změnil, kdybychom prolistovali noviny praž-

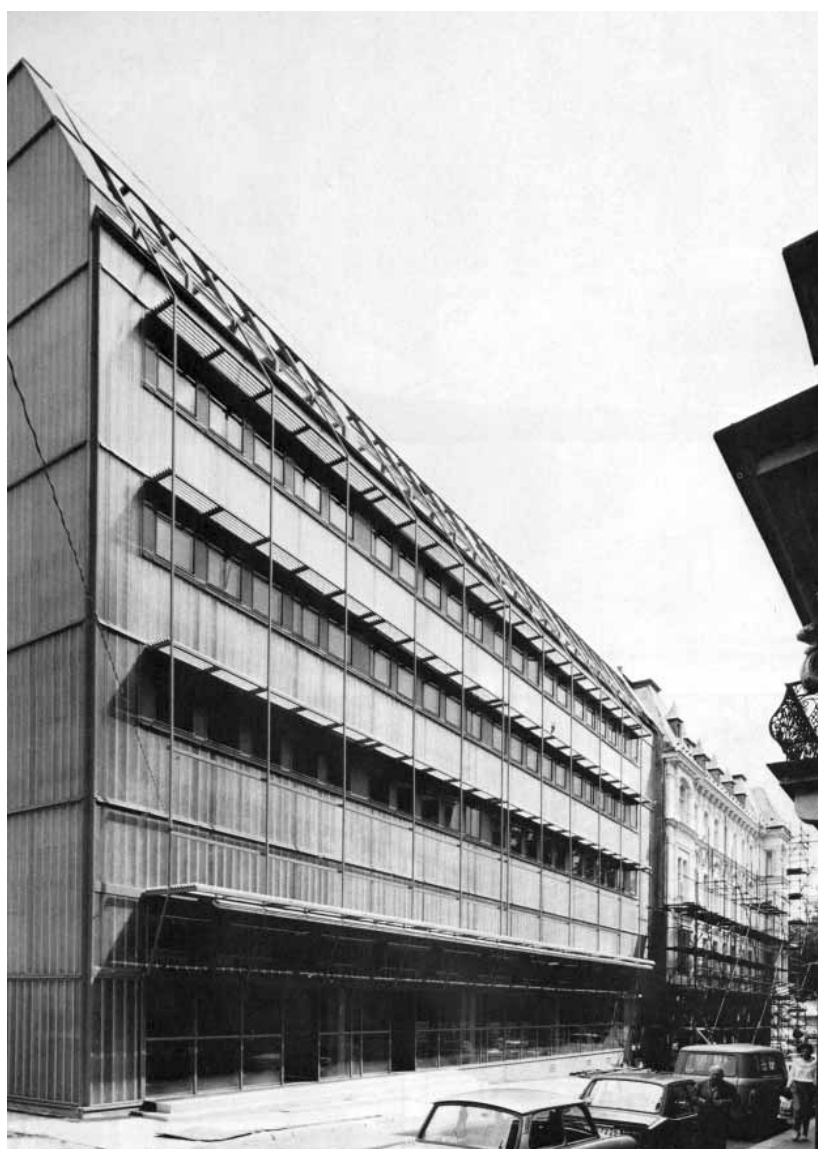
ské nebo brněnské, to se dozvíme, až je někdo v dlouhém časovém úseku prostuduje.

Svůj přehled jsem prokládal příspěvky profesionálů, a to hlavně architektů, pokud je redakce venkovských novin pustily ke slovu. Vybíral jsem mezi nimi takové, ve kterých profesionál nějak reaguje na podněty publika, obhájuje před ním svou práci, stěžuje si na nezáměr veřejnosti o architekturu a chtěl by její pohled na architektonická díla zkultivovat. Tomu poslednímu se nejvíce věnovaly liberecké noviny v šedesátých letech, a kdo ví, zda tamější architektura nevděčí za svůj rozkvět také jim. Zda si však liberecké publikum osvojilo jazyk giedionovských expertů a mluvilo pak například o sídlištích jako o působivých souborech hmot v prostoru, o tom ve *Vpředu* nenajdeme žádný důkaz.

Přístupme k typům amatérského přístupu k architektuře, jak je v letech 1868 – 1989 přinášel denní tisk. Vyberu z nich tři a budu je sledovat v čase, pohledem historika, o což jsem usiloval v celé mé stati.

První takový typ představuje temný odpor publika k novým architektonickým dílům. O jeho existenci víme díky novinám, ty však jen málokdy citují konkrétní názor nespokojenců, snad s výjimkou debaty o Hubáčkově projektu věže na Ještědu v roce 1963. K roku 1967 máme takové občanské láteření doložené v Kutné Hoře před hotelem Médínek ¹²⁹, k roku 1973 v Olomouci u staveniště Pioru. O „čtetných výhradách“ veřejnosti k architektuře a pejorativních výrocích na její konto informují olomoucké noviny i v osmdesátých letech, když také na jiných místech českých zemí vzkypěla občanská zášť proti panelovým sídlištím. Rozlišit mezi těmito postoji přirozenou nedůvěrou mnoha lidí k novotám na jedné a starost o krajinu nebo o historické dědictví na druhé straně se zdá být obtížné. Stojí však za pozornost, že ve starších dobách, 1868 – 1950, se sice tyto projevy temného odporu k architektuře rovněž někdy vyskytnou, objevují se však velmi ojediněle. Vysvětlují si to tak, že na rozhodnutích, zda a jak stavět, tehdy mnohem více participovala široká veřejnost a s novou architekturou se tak ve větší míře ztotožňovala. V druhé polovině 20. století, když možnosti participace zeslábly, zřejmě převládlo stanovisko, jaké už analyzovali surrealisté Georges Bataille nebo Karel Teige, vycitovat v architektuře mocenský nástroj, „*Bastilu*“ vládnoucího režimu ¹³⁰.

Jiří Suchomel – Karel Novotný: budova Státní pojišťovny v Liberci, Felberova ulice, 1978 – 1983
 Jiří Suchomel – Karel Novotný: building for the State Insurance Company, Liberec, ulice Felberova, 1978 – 1983

Zdroj Source: Soukromá sbírka v Liberci

Zatímco v prvním případě novinář jen zaznamenal, co o architektuře říkají jiní, druhý typ interpretace je už jeho vlastním myšlenkovým výkonem. Nejčastěji jde o zprávu o nějakém stavebním záměru nebo o dokončení stavby. Když o tom novinář psal sdělení delší, vedle popisu stavby a vylíčení okolností jejího vzniku patřilo v 19. století k inventáři jeho úkonů určení stylu, vyjádření pisatelova dojmu ze stavby, uvedení architekta jména. Později, od desátých a znovu od sedmdesátých let 20. století, se vynořil zájem o chování budovy v kontextu, o „*skloubení starého a nového*“, podle slov Miloslava Funtána ve *Vpředu* 1983. Typickou přesmyčkou poválečných novinářů, zaměňování architektury za stavebnictví, jsem už rozebral. Nechybělo konečně ani metaforické přirovnávání stavby k nějakému modelu; k palácům, chrámům, anebo naopak, ke kostkám a krabicím, pokud chtěl interpret říci něco kritického^{31/}. Poslední případ se mi však jeví jako vzácný. Ve větší míře se objevil až po roce 1980 v odsudcích panelových sídlišť, která, jak už víme, lidé přestávali považovat za výkon architektury. Co totiž u takových zpráv v denním tisku platí za pravidlo s jen nemnohými výjimkami, to spočívá v rozhodnutí novináře novou stavbu pochválit; přesvědčit čtenáře, že by se jim měla líbit. V systému amatérských interpretací architektury tak tyto zprávy fungovaly jako protipól či protiváha temného občanského vzdoru. Položit však architektonické řešení stavby na misku vah nebo se potrápit se správným úhlem pohledu na ni, jak to udělala *Stráž lidu* ve stanovisku k architektuře olomouckého Prioru anebo novinář Funtán při pomyslné pouti Libercem, s něčím takovým se v denním tisku setkáme jen zřídka.

Za třetí typ postoje tisku k architektuře jsem konečně zvolil floskule. Můžeme být samozřejmě na pochybách, zda si tyto příliš ustálené obraty takovou pozornost zaslouží. Nejeví se totiž zprvu jinak než jako výraz potřeby rychle a bez velkého přemýšlení něco napsat. Myslím si však, že za náš zájem stojí jak jejich velká stabilita, tak i jejich proměny, spolu s hodnotami, jaké novináři do floskul třeba i bezděčně promítali.

V 19. století to byly hodnoty samosprávného občanského společenství. To ono chtělo, aby se nové stavby stávaly „*okrasami města*“ a aby to byly budovy „*důstojné*“. Pohled na ně totiž utvrzoval

sebevědomí členů obce a povznášel je. Když uvážíme, jaké floskule se staly u těchto slov jejich pozdější systémovou náhradou, pak okrasy města zřejmě vystřídaly výroky o růstu města do krásy a o proměnách jeho tváře, kdežto stavby důstojné – čili monumentální^{32/} – se dočkaly svých nástupců v nových „*dominantách*“. Občana tyto nové

floskule vybízely k tomu, aby se smířil se všemi změnami, považoval je za prospěšné a radoval se z nich spolu s ostatními občany. Že tato slova architektuře poskytovala medvědí službu, to není nutné dokazovat. Spíše bychom se měli zamyslet nad otázkou, zda dnes architektuře neškodí nějaké jiné floskule.

NOTES POZNÁMKY

¹ V poslední době jsem bohužel nenarazil na studii, která by míru zájmu veřejnosti o architekturu sledovala. V osmdesátých letech se tímto tématem zabýval teoretik výtvarné výchovy a historik architektury Radko Chodura z Pedagogické fakulty dnešní Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Jeho průzkum mezi tehdejší českobudějovickou mládeží vedl k závěru, že ve dvacetistupňovém žebříčku hodnot, pro tento sociologický vzorek relevantních, se architektura vůbec neobjevuje, na rozdíl od specifické kategorie „Hrady a zámky“. Chodura tehdy správně upozorňoval na fakt, že architektonická tvorba té doby zřejmě neuměla zájem veřejnosti o sebe samu stimulovat. Mohli bychom si tedy klást otázku, zda se po roce 1989 tento stav nezměnil, uznáme-li, že si novější architektura našla atraktivnější vyjadřovací prostředky. Srov. CHODURA, Radko: *Výchova uměním se zaměřením na výchovu architekturou*, nepublikovaná kandidátská práce Pedagogické fakulty v Českých Budějovicích, 1987. CHODURA, Radko: *O architektuře a výchově*. Skripta Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity, České Budějovice 1991. Jiný okruh problémů, který však už jde za tematický obzor mé stati, představují snahy Roberta Venturiho, Denise Scott Brownové nebo Leona Kriera, dovolávat se veřejného mínění jako argumentu ve prospěch postmoderní architektury. Viz k tomu KRIER, Leon: *Architektura – volba nebo osud?* Praha 2001, nebo ŠVÁCHA, Rostislav: *Intelektuální autobiografie Denise Scott Brownové*. *Stavba* 20, 2013, 3, s. 54. Z teoretického hlediska zkoumá vztah architektury a veřejnosti JOHNSON, Paul-Alan: *The Theory of Architecture; Concepts, Themes and Practices*. New York 1994, mimo jiné na s. 111 – 148.

² Studoval jsem asi v rozpětí 1905 – 1925 noviny *Ratibor*, *Osvěta lidu* nebo *Orlické proudy*. Výsledky tohoto průzkumu jsem však použil jen při přednáškách o Kotěrovi. Se stejnými zdroji nicméně pracoval POTŮČEK, Jakub:

Hradec Králové; *Architektura a urbanismus 1895 – 2009*. Hradec Králové 2009.

³ *Děni* v Pelhřimově v letech 1910 – 1914 pečlivě sledoval obdeník *Jiskra*, který vycházel v Táboře. – Srov. ŠVÁCHA, Rostislav: *The Pyramid, the Prism and the Arc; Czech Cubist Architecture 1911 – 1923*. Praha 2000, s. 88 – 90, 150 – 153.

⁴ ŠVÁCHA, Rostislav: *Jiří Kroha a Mladá Boleslav, 1922 – 1927*. In: Macharáčková, Marcela: *Jiří Kroha v proměnách umění 20. století*, Brno 2007, s. 80 – 133. ŠVÁCHA, Rostislav (ed.) – Hermanová, Hana – Koukalová, Šárka – Novotná, Eva – Schmelzová, Radoslava: *Slavné vily Středočeského kraje*. Praha 2010, s. 160 – 165, 195 – 197.

⁵ ŠVÁCHA, Rostislav: *Tomáš Baťa and the Destruction of Old Zlín*. In: Klingan, Katrin – Gust, Kerstin (eds): *A Utopia of Modernity; Revisiting Baťa's Functional City*, Berlin 2009, s. 75 – 89.

⁶ ŠVÁCHA, Rostislav – JUNEK, David: *Polička: Moderní architektura 1900 – 1950*. Polička, Městské muzeum a galerie 2007.

⁷ ŠVÁCHA, Rostislav: *Kutnohorská architektura období historismu a moderny (1851 – 1918)*. *Umění* 39, 1991, s. 402 – 436. O principu „*longue durée*“ viz alespoň IG-GERS, Georg. D.: *Dějepisectví ve 20. století*. Praha 2002, s. 51 – 63.

⁸ ŠVÁCHA, Rostislav: *Desacralisation of the Sokol Centres*, AHAS: *Acta Historiae Artis Slovenica*. V tisku.

⁹ ŠVÁCHA, Rostislav: *Hradec jako vzor*. In: Potůček, Jakub: 2009, citováno v poznámce 2, s. 6. ŠVÁCHA, Rostislav: *Politika Obecního domu*. In: Urban, Otto M. – Wittlich, Filip: *1912; Sto let od otevření Obecního domu*. Praha 2012, s. 66 – 72.

¹⁰ Oba tyto verbální obraty se v českém tisku od druhé poloviny 19. až po čtyřicátá léta století následujícího vyskytují tak často, že nemá smysl jejich výskyt konkretizovat. Vzácněji se objevují v jediné flokulci, například v označení nové sokolovny v Kutné Hoře jako „milené okrasy důstojné“ (Kutnohorské listy, 26. 7. 1884).

¹¹ SEDLMAYR, Hans: Verlust der Mitte; Die bildenden Kunst des 19. und 20. Jahrhunderts als Symptom und Symbol der Zeit [1948]. 3. vydání, Frankfurt/M – Berlin 1969, s. 53 – 54, 61 – 62. VON MOOS, Stanislaus: Le Corbusier; Elements of a Synthesis [1968]. Cambridge, Mass. and London 1982, s. 51, 89.

¹² MASÁK, Miroslav – ŠVÁCHA, Rostislav – VYBÍRAL, Jindřich: Veletřzní palác v Praze. Praha 1995, zvláště s. 28 – 33.

¹³ Srov. Kutnohorské listy, 25. 3. 1885; zpráva o schůzi městské rady: „Dán návrh, aby divadlo na Havlíčkově náměstí stálo (...); tam by (...) divadlo bylo ze všech stran viděti a tu by nádherná fasáda všech stran jeho vynikati musila.“

¹⁴ K novinám Jiskra, které sledovaly památkářské počiny architekta Pavla Janáka v Pelhřimově (viz poznámku 3), se řadí jiný tábořský list, Český jih, který „po stránce památkové“ příznivě hodnotil úpravu spořitelny na náměstí v Táboře od architekta Theodora Petříka (6. a 13. 6. 1914). Noviny Hlasy z Posázaví, vydávané v Německém (dnes Havlíčkově) Brodě, informovaly v letech 1910 – 1914 o místních památkářských aktivitách historika umění Zdeňka Wirtha, o pokusu založit v městě odbočku památkářského spolku Domovina a o přestavbě tamější radnice, do níž se snažili zapojit Janák a Dušan Jurkovič.

¹⁵ Ty nejostřejší z takových útoků napsal architekt a známý propagátor americké civilizace Berty Ženatý. ŽENATÝ, Berty: Dienzenhoferův pavilon – chirurgický pavilon. Sdělení zaměstnanců firmy T. & A. Baťa, 1. 6. 1929. ŽENATÝ, Berty: O našich památkových úřadech. Sdělení (...), 4. 1. 1930. ŽENATÝ, Berty: Stará Praha volá po petřínské komunikaci. Obdeník Zlín, 21. 4. 1937.

¹⁶ Viz poznámku 8.

¹⁷ O polemických střetech mezi východočeskými novinami Chrudimský kraj, Východočeský rozhled a Východočeský republikán v letech 1928 – 1932, týkajícími se hlavně nového divadla v Chrudimi, viz ŠVÁCHA, Rostislav: Soutěže. In: Konečný, Lubomír – Rollová, Anna – Švácha, Rostislav: Od kabaly k Titaniku; Deset studií nejen z dějepisu umění. Praha 2013, s. 217 – 236.

¹⁸ ŠVÁCHA, Rostislav – JUNEK, David: 2007, citováno v poznámce 6, s. 39 – 40.

¹⁹ ŠVÁCHA, Rostislav: Čtyři ženy mluví o architektuře a ženské otázce, 1930 – 1935. In: Machonin, Jan – Ryndová, Soňa – Valchářová, Vladislava – Vinterová, Alena: Povolání: architekt[ka] / Profession: Woman [Architect], Praha 2003, s. 20 – 43.

²⁰ ŠVÁCHA, Rostislav: Architektura 1958 – 1970. In: Švácha, Rostislav – Platovská, Marie (eds): Dějiny českého výtvarného umění VI/1, 1958 – 2000, s. 31 – 69. O Mašinovi viz s. 31. Jeho stať vyšla v Rudém právu 11. 11. 1955.

²¹ Výzkumný projekt ministerstva kultury České republiky NAKI, Panelová sídliště v České republice jako součást městského životního prostředí: Zhodnocení a prezentace jejich obytného potenciálu, identifikační kód projektu: DF13P01OVV018, s tímem vedeným Lucií Zdražilovou, označuje toto sídliště jako U Tylova divadla. Pasport sídliště zpracovala Martina Flekačová. Tato stať se řadí k „výstupům“ práce tohoto týmu.

²² Archívní dokumenty o tom publikoval GUZIK, Hubert: Čtyři cesty ke koldomu; Kolektivní bydlení – utopie české architektury 1900 – 1989. Praha 2014, s. 108 – 114. Lze je konfrontovat s výklady ve Stráži lidu ze 17. 6. 1960, 8. 7. 1960, 10. 7. 1962, 7. 5. 1965, 8. 9. 1967, 3. 12. 1968 (N. Běhalová: Experiment se nepodařil) a 17. 12. 1968.

²³ SEDLÁKOVÁ-VALTEROVÁ, Radomíra: O Prioru v Olomouci. Mladá fronta, příloha Víkend, 22. 11. 1986.

²⁴ KUBIŠTOVÁ, Jitka: Sial v České Lípě. Umění 59, 2011, s. 59 – 71, přináší informaci, že v letech 1979 – 1990 rozvinul podobnou popularizační aktivitu českolipský městský architekt Václav Šuk. Své stati tehdy Šuk

publikoval v novinách Českolipský nástup a ve Zpravodaji Česká Lípa.

²⁵ Srov. ŠVÁCHA, Rostislav: Architektura 1958 – 1970. Citováno v poznámce 20, s. 46 – 47. Organizaci a průběh liberecké diskuse s občany vylíčil Vpřed 11. 11. 1960. Kutnohorské noviny Úder přinesly 31. 8. 1961 informaci o celostátním rozměru této akce a o výstavě v pražském Parku kultury a oddechu Julia Fučíka, kterou se Celostátní diskuse o bydlení uzavřela.

²⁶ Základní informace o Ladislavu Vepřekovi mi laskavě sdělil Miroslav Masák. Kromě Vpředu publikoval Vepřek své texty i v krajském deníku Průboj, který vycházel v Ústí nad Labem.

²⁷ Srov. HÁJKOVÁ, Ludmila: Texty Karla Hubáčka a Miroslava Masáka z počátku skupiny Sial. Umění 47, 1999, s. 113 – 121.

²⁸ V textu věnovaném přímo této budově, ve Vpředu 7. 8. 1984, ji však Funtán opět vydává za dílo stavbařů. To jim se prý podařilo „spojit starou a novou výstavbu v pohledný celek“.

²⁹ Obdeník Úder, ve stati Vlastimila Jančárka U cílové pásce z 26. 4. 1967, sice nepodává přesnou informaci o autorství hotelu, jeho popis formy občanského vzdoru však zaslouží delší ocitování: „Kdo však toho okolo této >tajemné< stavby namluvil nejvíce, ale proto také nezasvěceně, ba klamně i zase uštěpačně, to byly >zájemové< kroužky vystávající celé dny, ba už léta, na Palackého náměstí.“

³⁰ ŠVÁCHA, Rostislav: Surrealism and Czech Functionalism. Umění 55, 2007, s. 316 – 328.

³¹ Různé škádlivé přezdívky pražských novostaveb, odposlechnuté z hovorů lidí na ulici nebo z diskusí s přáteli, nasbírala v pozoruhodném novinovém článku SEDLÁKOVÁ-VALTEROVÁ, Radomíra: Pat a Patachon. Mladá fronta, příloha Víkend, 15. 12. 1979. Děkuji této kolegyni za laskavé upřesnění bibliografických údajů (viz i poznámku 23).

³² O synonymitě slov důstojnost a monumentalita v textech novinářů 19. a počátku 20. století jsem pojednal ve stati Teigova kritika důstojnosti. Architektura ČSR 49, 1990, 5 – 6, s. 12 – 13.